

Den allvarsamma leken

H.Söderberg

31/8-1/9 2014

Mig får du älska på hedniskt vis, säger den unga kvinnan till sin älskare, den korta romanens huvudperson. Vi har redan mött henne drygt tio år tidigare när hon simmar naken vid havsbandet, medan hennes fader, den framgångsrike målaren sitter och penslar fram tallar på duken, hans specialitet. Detta ger en aning om rå erotik, djurisk och ociviliserad. Dock skall uttalandet ses mot bakgrund av huvudpersonens svar på huruvida han älskar sin hustru, nämligen på lutherskt vis, d.v.s. kärleken är en följd av äktenskapet inte tvärtom, kärlek som plikt och rättighet, och dess verksamhet skall vara inom äktenskapets hägn, allt annat är hor och otukt.

Bokens huvudpersoner är Arvid Strömbom och Lydia Stille födda 1874 och 1879¹. Arvid är den typiske Söderbergshjälten, resignerat livstrött redan i ungdomen. Mellan de två individerna uppstår ett lätt tonårssvärmeri, som Arvid snart upphöjer till en livskärlek, men vad vill han med denna? Giftermål är uteslutet, därtill är han inte stadd i kassa (och dessutom, för att vara ärlig, fruktar han för att binda sig vid så unga år), och att förföra henne, den tanken är honom motbjudande, då skulle hans aktning för henne försvinna. Helt oerfaren i erotiken är inte denna mogne yngling, som gymnasist hade han en stadigvarande förbindelse med en ung vaktmästaränka, som höll sig med ett mindre stall av trånande ynglingar och hade en fast taxa av två kronor, men var, för den goda sakens skull, mycket benägen att ge kredit. Som ung vuxen man brukar han stundom en gatflicka, vilket seden var vid den tiden, men föraktar tilltagen såsom ett utslag av pockande men övergående drift, och hänger sig sällan åt sådan last. Och så en historia med ett butiksbiträde som resulterar i en grosex. Denna sköts snyggt, pengar lånas, barnet adopteras bort, modern visar sig vara anmärkningsvärt likgiltig inför dess öde. Detta är inte mycket annat än en parantes. Med den rena kärleken, den om själarnas förening har dessa erfarenheter självfallet inget att göra. Vad är mera upphetsande för fantasin än att tråna efter det omöjliga, ty efter den korta episoden ute i havsbandet drar han sig för att söka upp föremålet för sin trånad i hopp om istället träffa på henne oförhappandes på Stockholms gator. Författaren låter honom därför systematiskt ströva omkring i staden och får därmed tillfälle att ännu en gång med några väl valda pennstreck beskriva staden med det milda vemod som hör sekelskiftet till. En gång får han syn på henne, då i sällskap med en äldre obekant herre.

Det går som det går, efter att Lydia även förlorat sin fader i en banal olyckshändelse inbegripandes en hästspårvagn och ålderdomligt övermod² ingår hon ganska snart därefter

¹ Dessa årtal nämns inte explicit i romanen, däremot nämns årtalen och huvudpersonernas stigande åldrar systematiskt. Lydia Stille är 18 år när romanen inleds 1897, medan Arvid Stjärnblom är 23 år. Således personer något yngre än författaren själv född 1869.

² Stille, fadern är i sextio-års åldern och betraktas därmed som gammal gubbe, fadern Stjärnblom är ännu äldre - 74 år och anses mogen för döden.

ett gott parti med en äldre man. Arvid däremot råkar ut för en ung vacker kvinna med vilken han inleder en erotisk förbindelse utan bindningar. Hon däremot är besluten att gifta sig, något som vid den tiden är närmast en nödvändighet för en kvinna, medan för mannen det är en tillräcklighet bland andra. Genom en krigslist, som Arvid snart roat genomskådar, avslöjar hon för sin fader den hemliga förlovningen. Sagt och gjort, Arvid faller till föga, och observerar med tillfredsställelse att efter giftermålet är hon mindre intresserad av honom än tidigare, hennes mål är uppnått. Två barn följer snabbt, svärfadern lovar ett rundligt årligt apanage, åtminstone så länge som hans affärer tillåter, men dessa lär vara på upphällningen enligt rykten. Året är 1904, Ryssland och Japan befinner sig i krig,

Åren går. Årstidernas obönhörliga växlingar noteras av såväl författare som huvudfigur. Bjuder inte livet på något annat? Arvid har sedan länge gett upp sin inledande provårstjänst vid Norra Latin och istället mer eller mindre helhjärtat valt tidningsmannens bana. En viss fallenhet för musik bjuder till en tjänst som musikrecensent, en viss allmänbegåvning leder så småningom till utrikespolitiska uppdrag, om än i första hand en fråga om översättningar från utländska tidningar.

En kväll efter en middagsbjudning, under vilken han förstrött inlett en kurtis med en bordsdam som ivrigt försöker få några noveller publicerade i tidningen, stöter han oförhappandes på Lydia under en operaföreställning han bevistar å yrkets vägnar. En relation inleds, en gammal omogen och outvecklad ungdomsrelation får på ålderns höst så att säga en andra chans.

Det är något visst med en hemlig relation. De stulna ögonblicken, alltid erotiskt laddade och inte sällan med tillfälle till utlösning. Den berusande känslan av att dela en hemlighet ingen annan i hela världen känner till, eller ens har rättighet att så göra. Lagg därtill det romantiska förspelet i ungdomen som legitimerar det förbjudna och ytterligare understryker ödets roll och att de är ämnade för varandra. Men situationen gnager på Arvids samvete, han finner att han lever ett dubbelliv baserat på förställning och svek och att han varje ögonblick sviker sin hustru han har lovat trohet. Men han har inte energi att ta itu med det hela, de praktiska svårigheter som är förenat med ett beslut överväldigar honom. Hur skall han bryta det hela för sin hustru, som han trots allt respekterar och omhuldar? Hur blir det med ekonomin?

Han lyckas i alla fall arrangera sina privata affärer så att under en hel sommar kan han vara ensam i Stockholm med sin familj utlokaliserad till pappan borta i Värmland. En hel sommar utan förpliktelser, utan beslut som måste fattas. En hel sommar att ägna sig obehindrat åt sin affär med Lydia. En hel sommar, men inte helt. Mot slutet insjuknar den äldre fadern och blir sängliggande, han som alltid varit frisk. Hustrun kallar, mannen lyder, det rör sig ju om hans far. Under några veckor blir fadern sjukare, bara för att plötsligt kvickna till igen för att sedan dö.

Den hösten får Arvid veta att hans Lydia har haft en annan, men att detta är nu slut, var bara en parantes. Han är förkrossad av svartsjuka, men vill inte verka vara den svagare, utan skriver efter att ha hämtat sig en ironiskt hållen biljett till sin älskade. Hon tar illa vid sig, och efter detta är det som om förtrollningen är bruten. Visserligen blir det en försoning, som följs av andra. Av rent slarv sänder Lydia en not till hans hem. Hans hustru läser det i smyg mot ljuset, konfronterar honom, men istället för att

komma med undanflykter välkomnar han upptäckten erbjuder skilsmässa, men detta vill inte hustru gå med på. Tillfällig otrohet det kan förlåtas, ett utslag av mannens svaghet, men Arvid ser det som mycket mera. Hustruns klamrande vid honom skrämmer iväg honom ut ur hemmets sköte och han förtär middagar på restaurang och nattvila på hotell. Så småningom uppgår det för honom att Lydia har andra älskare, visst bagatelliserar hon dem, men betyder inte detta att hans eget förhållande med henne, det som givit hans liv en mening, också endast är en bagatell? I bokens sista sidor flyr han utomlands. Kanske för att vidga sina vyer, som han rationaliserar det inför sig själv.

Är han sviken, eller har han fått det han förtjänar? Är kärleken en illusion, vad som var allvar för honom, var bara en lek för henne? Man kan aldrig veta vad en annan människa innerst inne tänker och tycker, minst av allt sin älskade. Vilken mening skall man lägga i ett par ord. 'Vi hör tillsammans' kan ges den innerligaste tolkning, men uttalas med det frivolaste av avsikter, eller än troligare med inga avsikter alls.

Var Lydia otrogen hela tiden? Varför skulle hon inte ha varit detta? Hon var ung och uttråkad i sitt äktenskap som uppenbarligen var baserat på beräkning. Arvid var bara en av många lämpliga objekt. Kanske hon tilltalades av hans en gång ungdomliga trånad som föreföll henne pikant. Varför skulle hon taga ett tonårsmässigt svärmeri på sådant dödligt allvar? Hade detta svärmeri fullbordats hur länge hade det då varat? När det verkliga livet tränger sig på, desillusioneras man, tröttnar, går vidare. Hennes insisterande på att mötena skulle vara sparsamma och endast ske på hennes villkor, att han aldrig skulle komma utan när han var inbjuden, tyder på att hon kunde ha haft många bollar i luften. En annan tolkning, grymmare och plågsammare, men ändå mera uthärdlig är att hon trots allt delade illusionen om själarnas gemenskap, men på grund av hans distanserade ironiska tonfall i samband med den tillfälliga otroheten brast det för henne. Visserligen följde försoningar, men mera av bekvämlighet än av verklig längtan. Men kanske denna förklaring är krystad, det ironiska tonfallet kanske inte var sårande så mycket som det gav en förevändning för ett lämpligt avkylande? Det är svårt nog att veta en verklig människas innersta tankar, hur svårt är det då inte att tränga in i en påhittad individs? Ja har det överhuvudtaget en mening? Är det inte en fråga om att försöka utrona författarens intentioner, men denne vet ej heller vad han vill. Hans påhittade personer följer sina egna lagar och går tvärs emot dennes intentioner.

Mycket är givetvis självbiografiskt. Dock ej i den naiva meningen att handlingen följer det verkligt inträffade, att man kan tala om en nyckelroman; utan snarare i den meningen att en dröm kan vara sann, att de känslor och stämningar den förmedlar är riktiga känslor och stämningar, medan vad som händer i drömmen givetvis är helt absurt. Ett tema som författaren dröjer vid är distinktionen mellan att vara människa och diktare³. Människan har ansvar för sina handlingar, diktaren däremot inte. Människan lever ett verkligt liv, diktarens är uppdigtat. Människan är fångad, medan diktaren är fri. Arvid förnekar bestämt att han är något av en diktarnatur. Visserligen är han en journalist, en framgångsrik sådan, som dessutom skriver en aktad bok om utrikespolitik som snabbt genomgår tre upplagor, och kanske mera relevant skriver och sätter upp en nyårsrevy med stort publikt genomslag. Det senare skyller han på den unge komedianten, som för övrigt

³ Arvid gör distinktionen mellan att vara en man och en diktare. Att skriva 'man' istället för 'människa' skulle få Söderberg att anakronistiskt framstå som en manschauvinist.

avslöjar sig vara en av Lydias älskare. Det dubbelliv han leder är en människa ovärdigt, men för en diktare möjligen förlåtligt och fruktbart. Söderberg är samtida med Strindberg, ett faktum han som diktare i det verkliga livet måste förhålla sig till. Söderberg skriver på annat ställe att hans relationer till Strindberg varit mycket sporadiska, ytliga och artiga och han är tacksam över att de inte var djupare ty spåren förskräcka. I romanen talas om Strindberg som mannen som lidit mycket, men vars lidande hade stärkt honom istället för att knäcka honom, som det skulle ha gjort en människa och inte en konstnär. Med vilken spänst promenerar den sextioårige Strindberg inte gatan fram, låter han en av sina karaktärer utbrista. Men hans beundran är blandad med avsky. Det är inte Strindbergs lidande som gjort honom stygg, det är hans stygghet som fått honom att lida. Men lidandet har inte varit ett straff, som redan påpekat, utan en inspiration. Strindberg är minsann inte den som gråtit i hemlighet, som denne lär en av sina karaktärer bekänna i 'Den Stora Landsvägen', utan någon som gråtit högljutt i offentligheten i decennier. Strindbergs såsom döende refereras till i romanen, och man får antaga att den skrevs färdigt och publicerades strax efter hans död, annars kanske inte hade vågat skriva om Strindberg i dessa termer.

Romanen är i högsta grad en samtidsroman. Parallellt med att vi får följa årstidernas växlingar och hur dessa speglar inte bara Arvids sinnesstämningar utan låter även Stockholms gator och siluetter spegla sig i dessa, får vi även höra ekon av världshändelserna. Inte bara som redan nämnts det rysk-japanska kriget, utan även Dreyfusaffären och Titans undergång, dock ej Första Världskriget som först två år senare skulle inträda, och som inte kastade några föraningens skuggor. För Arvid måste den ha kommit som en befrielse, gett honom något vidare att engagera sig i annat än sina egna privata kärleksbekymmer, och givet hans liv de vidgade vyer han strävade efter i bokens slutskede.

En samtidsroman och av många ansedd såsom förlegad, ett uttryck för en kvinnosyn som vi sedan länge har lämnat bakom oss. Söderberg identifieras med sin protagonist Arvid Stjärnblom och mästras för sin manschauvinistiska attityd. Visst ligger mycket i tiden, som redan påpekats. En betydligt större del av den manliga befolkningen nyttjade prostitutionen vilket även var möjligt eftersom en betydligt större del av den kvinnliga befolkningen var prostituerade, av egen fri vilja eller av ekonomiskt nödtvång⁴ För övrigt kan man utan större fantasi se 'lyxhustrun'⁵ Lydia som prostituerad. Hon säljer sig för pengar till en rik make, ett förhållande som gör det vanskligt att principiellt avgränsa prostitutionen från annan kärleksverksamhet. Men Arvid (och Söderberg) reducerar inte kvinnan till horan, i motsats till många av de andra figurerna som bildar den sociala bakgrunden i romanen, deras kvinnobild är betydligt mera idealiserad och visar en känslighet som inte är tidsbunden. Man kan förvisso hävda att idealiseringen endast är den andra sidan av samma mynt, vilket Strindberg antyder i 'Giftas' vilket endast belyser att en objektiv diskussion är omöjlig, argument för den ena eller den andra åsikten kan lätt konstrueras, och några mer eller mindre slutgiltiga falsifieringar inte ligger för handen.

Strindberg och Söderberg, den svenska sekelskiftesprosans främsta representanter, är i mångt och mycket varandras motsatser, som den ovannämnda diskussionen antyder. Strindberg har ett frodigt språk, han målar livfulla och detaljerade oljemålningar. Man finner hos Strindberg en glödande kärlek i själva skrivandet, det brinner med en smittande

⁴ Detta faktum skildras förtjänstfullt av Zweig i 'Die Welt von Gestern'.

⁵ Ja ordet förekommer faktiskt i den över hundra år gamla romanen!

entusiasm. Orden flöda ur pennan och det är en fröjd att förtära dem. Söderberg målar inte, han tecknar. Språket är enkelt och sparsmakat. Att översätta Strindberg till engelska är svårt, inte bara det frodiga ordförrådet ställer till problem, men satsbyggnad och rytm. Att översätta Söderberg är däremot enkelt, åtminstone när det gäller en enkel och rättfram translation, den seriöse översättaren nöjer sig dock inte med den enkla translationen, men detta är en annan sak. Det finns ingen frodighet hos Söderberg, ingen känsla av att orden väller fram, att pennan glöder, att hjärtat pumpar. Som redan nämnts är den typiske Söderbergske hjälten den svårmodige flanören, redan livstrött vid unga år, mer benägen att betrakta livet än att gripa in i det. Medan Strindberg viker ut sig i all sin nakenhet och yvs av att visa allt, finner Söderberg detta vulgärt. Hans känslaskala är betydligt smalare, han har i viss mening endast en känsla, men en desto innerligare, som han hela tiden försöker förmedla. En känsla som ges värdighet av distans och ironi, som inte tränger sig på utan ställer sig vid sidan. Som inte yvs, som inte utnyttjas eller exploateras. Som inte skriker utan suckar, som inte söker triumfen utan finner tröst i resignationen, och som får sitt pregnantaste form i Söderbergs kanske mest citerade aforism - 'Jag tror på köttets lust och själens obotliga ensamhet'.

September 2-3, 2014 **Ulf Persson:** *Prof.em, Chalmers U.of Tech., Göteborg Sweden* ulfp@chalmers.se